

Gondolatok a nemzetközi jog egyes aktuális kérdéseiről a közép-kelet-európai országok szemszögéből avagy alkotmányos identitás a nemzetközi jog szemüvegén át

A francia jogirodalom egyik kedvelt módszere, hogy a tanulmányok, eszmefuttatások végén nem következtetéseket vonnak le, nem jóslásokba, predikciókba bocsátkoznak, hanem kérdéseket vetnek fel. Olyan kérdéseket, amelyek nem zárják le a témát, hanem továbblendítik a gondolkodást, és sok esetben felérnek egy konklúzióval is. Trócsányi László a mai magyar jogirodalom egyik köztudottan „legfrankofónabb” alakja, aki nem tagadja, hogy gondolkodására a francia jogirodalom is hatással volt. Trócsányi László pályája nem mindennapi, még államférfiúink között is tiszteletet parancsoló. Ő az a professzor, akit nem visszavetett egyetemi pályáján az, hogy a gyakorlatnak is időt szentelt, hanem éppen hogy inspirált. Alkotmánybírói, nagyköveti, miniszteri és európai parlamenti képviselői évei nem elfordították a jogtudománytól, hanem újabb és újabb megvalósítandó ötleteket adtak neki. Ő „fedezte fel” újra az utókor számára Vladár Gábor egykori igazságügyi minisztert, díjat alapított a tiszteletére, tudományos lapot hozott létre az Igazságügyi Minisztérium gondozásában, mindezeket utódja, Varga Judit is megőrizte. Trócsányi László volt az, aki a kormányzat számára olyan hasznosnak ítélte a jogtudomány hozzájárulását, hogy alapító atyja lett a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézetnek, amelynek ma tiszteletbeli elnöke. Mindeközben pedig nem feledkezett el a jövő tudományáról sem: fiatalok sorát vonzotta be a jogtudományi kutatás bűvkörébe, a maga részéről erőteljesen hozzájárulva ahhoz, hogy a jelenkor jogtudósai biztosítsák (azaz tanítsák és felemeljék) a jövő generációk jogtudósait.

Ha Trócsányi László igazságügyi politikáját egy szóban kellene összefoglalni, a *dialogus* szót választanám. Határozottan erre törekedett mind a belső, mind a nemzetközi diskurzusok során. Számos vita jutott nyugvópontra azáltal, hogy feltette a megfelelő *kérdést*. E tanulmány – okulva a mellette nemzetközi tárgyalásokon szerzett tapasztalatokból – egy közös gondolkodás kiindulópontja csupán, és nem céloz mást, mint néhány kérdés felvetését. Trócsányi László igazi európaer, aki ugyanakkor mindig is messzemenően értette és megértette a közép-kelet-európaiságot. Az öreg kontinens sajátos régiója ez; történelmünk, kultúránk nemcsak a politikai értelemben vett jövőnket határozza meg, de a jogi gondolkodásunkat is. Mindmáig számos vitát generál az, hogy a közép-kelet-európai sajátosságok elég erőteljesek ahhoz, hogy intenzívebb hullámokkal tarkítsák az európai gondolkodás egyébként sem teljese egyenesre kihúzott fonálát.

¹⁸⁶³ dr.jur. Raisz Anikó, PhD, DEA, az Igazságügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára és a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi docense, korábban Prof. Dr. Trócsányi László miniszter politikai főtanácsadója.

A közép-kelet-európai államok (amely megfogalmazás jelen esetben nagyjából egybeesik azon országokkal, amelyek területe vagy annak egy része az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén található) történelmének – és ez a jelenkor nemzetközi jogi kapcsolataira is kihat – meghatározó eleme az, hogy számtalan kérdés maradt megválaszolatlanul. Ma már elterjedt kifejezéssel élve, nálunk szerencsésebb történelmi fejlődésű országok meglepődve tapasztalják, hogy e régióban olyan kérdések evidensek, amelyek számukra már nem, ez különösen az emberi jogok nemzetközi védelme vagy a szuverenitás kapcsán nyilvánul meg, és fordítva. Nem értjük, miért nem lehet betiltani az e régió számára egyértelműen jogsértésekre emlékeztető kommunista jelképeket,¹⁸⁶⁴ ugyanakkor mi a baj a keresztény szimbólumok használatával.¹⁸⁶⁵ Külső szemlélő számára viszont kevésbé világos, miért nem tudunk felülemelkedni etnikai-területi-nyelvi kérdéseken, miért ragaszkodunk a kisebbségvédelemhez,¹⁸⁶⁶ miközben többé-kevésbé nagyvonalúan kezeljük a nemzetmegtartás terepül szolgáló környezetünket vagy gazdasági érdekszféráinkat érő behatásokat.

E régió országai számára különös jelentőséggel bír Trócsányi László egyik kedves témája,¹⁸⁶⁷ az alkotmányos identitás. Kénytelenek vagyunk elismerni, hogy e kérdésben is több mint megfelelő a fentebb említett frankofon módszer, azaz vaskos kijelentések helyett találó kérdések megfogalmazása. Az alkotmányos identitás az általános európai felfogásban sem problémamentes, Közép-Kelet-Európában ez a helyzet kissé még bonyolultabb. Az alkotmányos identitás ugyanis olyan kérdés, amely körül változik a világ,¹⁸⁶⁸ s amely mindeközben maga is változik, annak ellenére, hogy a fogalom állandóságot, megváltoztathatatlanságot foglal magába.¹⁸⁶⁹ Ez a paradoxon a fogalom egyik immanens eleme: az alkotmány kontinuitásának és változásának jelensége¹⁸⁷⁰ közötti kölcsönhatások alakítják az alkotmányos identitást. Az identitás kapcsán felmerülő dichotómiák – nemzeti vagy alkotmányos, organikusan

¹⁸⁶⁴ Lásd az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) ítéletét az EJEB, Vajnai kontra Magyarország; 2008.07.08. (No. 33629/06), illetve az erről szóló elemzést: KOLTAY András: A Vajnai-ügy – Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a vörös csillag viselésének büntethetőségéről. *Jogesetek magyarázata*, 2010/1., 77-82.; További kapcsolódó ítéletek: EJEB, Fratanoló kontra Magyarország; 2011.11.03. (No. 29459/10).

¹⁸⁶⁵ EJEB, Lautsi és mások kontra Olaszország; 2009.11.03. (No. 30814/06). Az első Lautsi-döntésben a strasbourgi bíróság marasztalta az olasz államot, mert nézete szerint a feszület kifüggesztése a közoktatási intézményekben sértette a gyermekek világnézeti meggyőződésének megválasztásához való jogát, valamint a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot. Később az Olaszország kérelme alapján eljáró Nagykamara megállapította, hogy a feszület mint vallási jelkép hozzájárul az olasz identitáshoz, így az állam általi egyezményesítés nem állapítható meg. További kapcsolódó ítéletek: EJEB, Buscarini és mások kontra San Marino; 1999.02.18. (No. 24645/94), EJEB, Folgerø és mások kontra Norvégia; 2007.06.29. (No. 15472/02).

¹⁸⁶⁶ Lásd a Minority Safe Pack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért c. kezdeményezést.

¹⁸⁶⁷ TRÓCSÁNYI László: *Az alkotmányozás dilemmái. Alkotmányos identitás és európai integráció*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014.; TRÓCSÁNYI László: *A mi Alkotmányunk*. Budapest, Complex Kiadó, 2006., TRÓCSÁNYI László – LOVÁSZY László Gábor: *Európai Körkép*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020.; TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs – CSINK Lóránt: *Bevezetés az alkotmányjogba: Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2019.; TRÓCSÁNYI László: Magyarország Alaptörvényének legfontosabb üzenetei egy igazságügyi miniszter szemszögéből. In: BALOGH Elemér: *Számadás az Alaptörvényről: Tanulmányok a Szegedi Tudománygyetem Állam- és Jogtudományi Kara oktatóinak tollából*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016.

¹⁸⁶⁸ Bertrand MATHIEU: *Constitution: rien ne bouge et tout change*. Párizs, LGDJ, Lextenso, 2013.

¹⁸⁶⁹ Alexandre VIALA: Le concept d'identité constitutionnelle: approche théorique. In: Laurence Burgorgue-Larsen: *L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe*. Editions A. Pedone, 2011, 7-24. o.

¹⁸⁷⁰ Monográfiájában Gary Jeffrey JACOBSON az alkotmányos identitás kérdéskörét az alkotmány kontinuitásának és változásának viszonylatában ragadja meg és vizsgálja. Lásd: Gary Jeffrey JACOBSON: *Constitutional Identity*. Cambridge–London, Harvard University Press, 2010, 323.

fejlődő vagy felülről konstruált, statikus vagy dinamikus, heterogén vagy homogén identitás¹⁸⁷¹ – csak tovább bonyolítják az összképet. Jelentésének alakításában kulcsfontosságú szerepet játszanak az alkotmánybírók¹⁸⁷² is mint az adott társadalom jogi értékrendjének letéteményesei. Az alkotmányos identitás érvényesülése kapcsán látszik, hogy e fogalom (jól körülhatárolt, szinte elitista, és ezért korlátozott volta miatt) nem (de legalábbis nem könnyen) használható visszaélészerűen. Terjedését és kiterjedését is ezzel a tudattal érdemes vizsgálni.

A magyar jogirodalomban a 2010-es években jelent meg az alkotmányos identitás, Trócsányi László pedig – azt hiszem, ezt bátran kijelenthetjük – e témakör doyenje lett, és számos más szerzőt inspirált e téma vizsgálatára.¹⁸⁷³

Az alkotmányos identitást a szerzők jó része mind itthon, mind külföldön valójában az európai dimenzióban szemlélte.¹⁸⁷⁴ Az Európai Unióról szóló Szerződés 4. cikk (2) bekezdésében foglalt nemzeti identitás fogalomhoz való viszony megkerülhetetlen téma volt, mindazonáltal legalább ilyen fontos az alkotmányos identitás és a nemzetközi jog kapcsolata. Ez a kérdéskör mindenekelőtt a nemzetközi jog és a belső jog viszonyához kötődik.¹⁸⁷⁵ Egészen más az elsődlegesen dualista államok helyzete, mint a monistáké, nem is beszélve a hibrid megoldásokról. A közép-kelet-európai államok nemzetközi joghoz való viszonyát nagyban befolyásolja az, hogy e megoldások közül melyiket választották. Más Szlovénia helyzete,¹⁸⁷⁶ Magyarországé¹⁸⁷⁷ vagy Ausztriáé.¹⁸⁷⁸ A közép-kelet-európai nemzetközi jogi megközelítés megértéséhez mindenekelőtt ezeket a viszonyokat kell tisztázni. Ez már csak azért sem egyszerű, mert olykor még országon belüli dogmatikai viták is tarkítják a képet,¹⁸⁷⁹ amely

¹⁸⁷¹ ORBÁN Endre: Quo vadis, „alkotmányos identitás”? *Magyar Jog*, 2018/11., 641-655., 641-642.

¹⁸⁷² Pavel RYCHETSKY: Az alkotmányos identitás megtartása az Európai Unió keretén belül – az Alkotmánybíróság feladata, *Alkotmánybírói Szemle*, 2017/1., 95-98., 98.

¹⁸⁷³ SOMSSICH Réka: Az alkotmányos identitás a francia és a belga alkotmánybírói gyakorlatban, *Alkotmánybírói Szemle*, 2018/2., 9-19.; TRIBL Norbert: Az alkotmányos identitás fogalomrendszere jogelméleti megközelítésben, *Jogelméleti Szemle*, 2018/1., 151-164.; TRIBL Norbert: A nemzeti alkotmányok funkcionális változásai, *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/1., 113-123.; SZAKÁLY ZSUZSA – TRIBL Norbert: Örökkévaló identitás? Lehetséges kapcsolat az alkotmányos identitás és az örökkévalósági klauzulák között, *ProFuturo*, 2018/4., 9-25.

¹⁸⁷⁴ TRÓCSÁNYI László: Az uniós jog elsőbbségének korlátai és az alkotmányos identitás. *Alkotmánybírói Szemle*, 2017/1., 99-102.; VARGA Zs. András: Az alkotmánybírók szerepe a nemzeti/alkotmányos önazonosság védelmében, *Iustum Aequum Salutare*, 2018/2., 21-28.; Pavel RYCHETSKY: i.m.; ORBÁN Endre: i.m.; Pietro FARAGUNA: Constitutional Identity in the EU – A Shield or a Sword?, *German Law Journal*, 2017/7. sz., 1617-1640.; Leonard F. M. BESSELINK: National and constitutional identity before and after Lisbon, *Utrecht Law Review*, 2010/3., 36-49.; Sébastien MARTIN: L'identité de l'État dans l'Union européenne: entre „identité nationale” et „identité constitutionnelle”. In: Laurence BURGORGUE-LARSEN: *L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe*. Editions A. Pedone, 2011.; Dominique Rousseau: L'identité constitutionnelle bouclier de l'identité nationale ou branche de l'étoile européenne? In: Laurence BURGORGUE-LARSEN: *L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe*. Editions A. Pedone, 2011.

¹⁸⁷⁵ Lásd például SZMODIS Jenő: A jog ontológiai megközelítésének egyes kérdéseiről. PhD értekezés, 2009, 55.

¹⁸⁷⁶ Lásd a szlovén alkotmány (*Ustava Republike Slovenije*) 8. cikkét.

¹⁸⁷⁷ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), Q) cikk.

¹⁸⁷⁸ Lásd az osztrák szövetségi alkotmány (*Bundes-Verfassungsgesetz*) 9. cikkét.

¹⁸⁷⁹ Lásd még BLUTMAN László: *A nemzetközi jog érvényesülése a magyar jogban: fogalmi keretek*. Akadémiai doktori értekezés, 2017.; MOLNÁR Tamás: A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya. <https://ijoten.hu/uploads/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya.pdf>, 49. pont.

– ahogy az az érintett alkotmányok felületes vizsgálatát követően is megállapítható – már önmagában sem egyértelmű.¹⁸⁸⁰

Az sem egyszerűsíti a helyzetet, hogy e térség a gyakorlatban is közelről megtapasztalta az államutódlás problematikáját.¹⁸⁸¹ Nem csak szokásjogi elemekről vagy államutódlási szerződésekről kell szót ejtenünk, de gyakorlati kérdésekről is: az egykori Csehszlovákia vagy Jugoszlávia történelme és jogtörténete bőségesen szolgáltat példát, elég utóbbi ENSZ-tagságának alakulására,¹⁸⁸² vagy az állam személyi főhatalom tekintetében különféle állampolgársági kérdésekre gondolni. Közép-Kelet-Európa ezen események kapcsán megtapasztalhatta, hogy sajátos helyzetben van, és nemzetközi érdekérvényesítésének mércéje nem feltétlenül az írott jog vagy az addig örökérvényűnek tartott klasszikus elméletek. Az államutódlási kérdések nyugvópontra kerülésének mindmáig kulcseleme az etnikai kérdés – az elmúlt évszázad tapasztalatai megmutatták, hogy annak megnyugtató, nemzetközi joggal összhangban történő rendezése biztosíthatja a térségben az ENSZ Alapokmányában szinte *raison d'être*-ként meghatározott nemzetközi békét és biztonságot. A közép-kelet-európai államok súlyos közelségből tapasztalhatták meg ennek ellenkezőjét a múlt században. Ma már jóval ritkábban kerül a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető helyzetek közé európai szintér, de a kilencvenes évek délszláv háborúja e szempontból nemcsak a véráldozatok, az elkövetett kegyetlenségek vagy a mesterséges államalakulatok hosszantartó drámai következményei miatt tanulságos, hanem azért is, mert megmutatta, az ENSZ által zászlóra tűzött világbéke ott is törékeny lehet, ahol addig nem gondolta a nemzetközi közvélemény. A térség államainak ezért bizonyos fokig saját szemüvegen keresztül célszerű megvizsgálni, hogy az együttműködés, dialógus milyen formái biztosíthatják a régióban a békét (és hogyan segíthetnek ezt elérni vagy megtartani más térségekben is, nemcsak humanitárius célból, de saját, jól felfogott érdekükben is, tiszteletben tartva egymás identitását).

Minden térségben a béke elérésének vagy megtartásának kulcsa, hogy ott erős, szuverén államok legyenek. A nemzetközi jog szempontjából mindig is meghatározó volt a szuverenitás kérdése. E fogalom ezer szállal kötődik az államiság kérdéséhez, de a fent említett alkotmányos identitáshoz¹⁸⁸³ is. Ha a szuverenitásról beszélünk, a nemzetközi jog klasszi-

¹⁸⁸⁰ Lásd például SÜLYOK Gábor: Újabb visszatérés a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozásához. In: FEKETE Balázs – HORVÁTHY Balázs – KREISZ Brigitta: *A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014, 453-461.; SÜLYOK Gábor: Incorporation of International Law into Domestic Law under the Fundamental Law of Hungary. In: Smuk Péter: *The Transformation of the Hungarian Legal System 2010-2013*. Budapest, CompLex Wolters Kluwer, 2013, 31-50.

¹⁸⁸¹ Lásd többek között Matthew C.R. CRAVEN: The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law, *European Journal of International Law*, 1998/9., 142-162.; Jan KLABBERS: Case Analysis: Cat on a Hot Tin Roof: The World Court, State Succession, and the *Gabčíkovo-Nagymaros* Case, *Leiden Journal of International Law*, 2004/2., 345-355.

¹⁸⁸² Erről lásd részletesen Yehuda Z. BLUM: UN Membership of the „New” Yugoslavia: Continuity or Break? *American Journal of International Law*, 1992/4., 830-833., illetve Yehuda Z. BLUM: Was Yugoslavia a Member of the United Nations in the Years 1992-2000? *American Journal of International Law*, 2007/4., 800-818.

¹⁸⁸³ Somssich Réka tanulmányában felteszi a kérdést, hogy mi is az alkotmányos identitás: „a nemzeti identitást védő páncél vagy az európai csillag egyik ága?” Lásd: SOMSSICH Réka: Az alkotmányos identitás a francia és a belga alkotmánybírói gyakorlatban., *Alkotmánybírói Szemle*, 2018/2., 18-19.

kus elméleti problémafelvetésein túl¹⁸⁸⁴ a mai nemzetközi jogi természetű vitákra kell koncentrálni. Nem kerülhető meg a szuverenitás korlátozásának, átruházhatóságának lehetősége és határai. Ma az egyik legnagyobb kérdés éppen ez: az államok mozgásteret a nemzetközi együttműködés keretei között. A térség államai nagyjából ugyanannak a szerződési és szövetségi rendszernek a tagjai: például Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO), Európa Tanács (ET), Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), illetőleg kissé szűkebb körben Európai Unió (EU). Még szűkebb körben zajlik a visegrádi országok együttműködése, amelyet azonban egyre gyakrabban bővítenek ki, felismervén, hogy bizonyos kérdésekben érdemes egyes szomszédos országok bevonása. A különféle együttműködési formák a nemzeti szuverenitás részben eltérő szegmenseit érintik. A legsokoldalúbb, legdrasztikusabb beavatkozás az Európai Unió részes államainak szuverenitását érte, és mind a mai napig parázs viták folynak arról, milyen irányba menjen tovább az együttműködés.¹⁸⁸⁵ Ezt a konglomerátumot azonban a nemzetközi jog már hosszú ideje *sui generis* rendszerként kezeli, mutatva, hogy belső működésére már nem alkalmazhatók a nemzetközi jogi mechanizmusok. Az Európai Unió alapját azonban változatlanul a nemzetközi jog szerinti nemzetközi szerződések képezik, ezért ezen a területen továbbra is elkerülhetetlen – és nem csupán a közép-kelet-európai államok számára – az állami szuverenitással összefüggő kérdések vizsgálata. Ehhez képest az ENSZ és az Európa Tanács klasszikus nemzetközi együttműködési keretek, amelyekben ugyanakkor a hatékonyság és a politikai realitások kapcsán fogalmazódnak meg a leggyakrabban kérdőjelek. Míg azokban az esetekben, amikor a nagyhatalmak egyike érintett, súlyos kételyek merülnek fel a működés tekintetében, ideértve például a Biztonsági Tanács szerepét a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető vagy potenciálisan veszélyeztető helyzetek megítélésében, vannak olyan szegmensek, ahol – legalábbis a bázis tekintetében – sikerült előremutató együttműködést kialakítani. Gondolok itt például az emberi jogok védelmére.¹⁸⁸⁶

Az ENSZ keretei között lazább együttműködésre épülő, az Európa Tanácsban azonban konkrétan számon kérhető emberi jogvédelmi rendszert sikerült kiépíteni. Már a rendszer létének pusztá ténye is hatalmas előrelépés, amelyre a második világháború utáni lélektani pillanatban sor kerülhetett. Előzményei, amelyek között meg kell említenünk a térség számára jelentős kisebbségvédelmet,¹⁸⁸⁷ nem voltak ilyen sikeresek, ugyanakkor – utólag – megmutatták, milyen jelentős e terület az egész nemzetközi közösség (és annak békéje) számára. Közép-Kelet-Európa sajátos történelmi helyzete felveti a kérdést:

¹⁸⁸⁴ Lásd például a klasszikusok magyarra fordított műveit: Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A jogfilozófia alapvonalai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983; Immanuel KANT: *Az örök béke*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1985, illetve a XX. század legelismertebb osztrák nemzetközi jogászának munkáját: Alfred Verdross: *Völkerrecht*. Bécs, Springer Verlag, 1964.

¹⁸⁸⁵ Armin von BOGDANDY: European Law Beyond 'Ever Closer Union' Repositioning the Concept, its Thrust and the ECJ's Comparative Methodology. *European Law Journal*, 2016/4., 519-538.

¹⁸⁸⁶ Bertrand MATHIEU: *Le droit contre la démocratie?* Párizs, LGDJ, Lextenso, 2017.

¹⁸⁸⁷ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest, Osiris Kiadó, 1996; Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest, 2003.

vonatkozik-e erre a régióra is a kulturális relativizmus¹⁸⁸⁸ enyhe fokozata? Azaz figyelembe lehet és kell-e venni a helyi sajátosságokat? Jó-e, ha ugyanolyan típusú jogsértésért járó kártérítésnél különbséget teszünk a térségek között,¹⁸⁸⁹ míg máskor nem vesszük figyelembe az adott régió közelmúltbeli történelmének súlyos hagyatékát?¹⁸⁹⁰ Vannak-e határai az evolutív értelmezésnek? A térség nemzetközi jogászáinak maguknak kell megtalálni a helyes válaszokat. Noha Közép-Kelet-Európa nem tartozik a legkitettebb régiók közé, érdemes megemlíteni a nemzetközi terrorizmus kérdését is, hiszen egyrészt nemzetközi büntetőjogi aspektusból, másrészt a védekezés részeként bevezetett, emberi jogokat is érintő korlátozások szemszögéből itt is aktuális kérdésekkel szembesülünk.

Ma nem beszélhetünk a nemzetközi jog aktuális kérdéseiről anélkül, hogy kitérnénk a migráció kérdésére. Az ünnepeltnek magának is megadatott, hogy e témakörrel behatóan foglalkozzon, hiszen miniszterségének idejére esett a migrációs válság első szakasza. Az ennek kapcsán kialakult polémiában ritkán hangzottak el pusztán jogi érvek, már csak a téma természetéből adódóan is. Célszerű azonban a közép-kelet-európai államok és azok alkotmányos identitásának szemszögéből megvizsgálni a nemzetközi szabályozást és gyakorlatot, hiszen ebben a témakörben különösen tetten érhető, hogy mekkora szerep is jut a nemzetközi szerződések értelmezésére kialakult különféle módoknak,¹⁸⁹¹ illetve hogyan is esnek latba a nemzetközi segítségnyújtás különféle formái, és azok milyen következményekkel járnak, járhatnak.¹⁸⁹²

Egy felelős állam sem mehet el szó nélkül amellett, hogy e válságos helyzet kialakulásához – legalább részben – hozzájárultak nemzetközi környezetjogi kérdésekkel összefüggő krízisek is. Nem kell azonban a harmadik világig menni ahhoz, hogy megtapasztaljunk ilyen környezeti krízishelyzetet, amelynek határon átnyúló negatív hatásai nem kímélik a szomszédos országokat sem.¹⁸⁹³ Különösen, de nem kizárólagosan a nemzetközi vízjog az a terület, ahol elmélyült tudásra, szerteágazó, szigorúan interdiszciplináris szakértelemre és természetesen eltökélt együttműködésre van szükség ahhoz, hogy megfelelő megoldás születhessen.

¹⁸⁸⁸ Declan O’SULLIVAN: The Arab, European, Inter-American and African Perspectives on Understanding Human Rights: the Debate Between ‘Universalism’ and ‘Cultural Relativism’, *Mediterranean Journal of Human Rights*, 2004/1., 153-193.; Diane OTTO: Rethinking the ‘Universality’ of Human Rights Law, *Columbia Human Rights Law Review*, 1997-1998, 27. évf., 1-46.; Bertrand RAMCHARAN: Human Rights: Universality and Cultural Diversity. In: Alphonsus P. M. COOMANS: *Rendering justice to the vulnerable – Liber Amicorum in honour of Theo van Boven*. Hága, Kluwer Law International 2000, 239-258.; Aristotelis STAMOULAS: The Justification of Human Rights and the Questions of its Cross-Cultural Validity: Universal Theories and Particular Perspectives, *Mediterranean Journal of Human Rights*, 2004/1., 297-320.

¹⁸⁸⁹ Lásd még az ingatlanokra vonatkozó tulajdonjogi jogsértésekkel kapcsolatos strasbourgi gyakorlatot: RAISZ Anikó: Földtulajdoni és földhasználati kérdések az emberi jogi bíróságok gyakorlatában. In: CSÁK Csilla: *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai = Current challenges of the European legislation on agricultural land = Aktuelle Herausforderungen der europäischen Regulierung über den landwirtschaftlichen Boden*. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010, 241-253.

¹⁸⁹⁰ Lásd a fentebb már idézett Vajnai-ügyet.

¹⁸⁹¹ Lásd az 1951. évi genfi egyezmény 31. cikkének alkalmazásával kapcsolatos polémiát.

¹⁸⁹² Lásd például a Hungary Helps Programot.

¹⁸⁹³ Elegendő itt a 2000. évi tiszai ciánszennyezésre vagy a 2001. évi tiszai árvizek kérdésére gondolni.

A közép-kelet-európai térség a nemzetközi vitarendezési módoknak¹⁸⁹⁴ elég széles tárházát igénybe vette már például az imént említett nemzetközi vízjoggal kapcsolatos viták rendezésére. A hasonló nagyságú államokkal rendelkező régióknak mindenképpen érdekében áll a nemzetközi vitarendezési módok fejlesztése és igénybe vétele, hiszen – mivel viták szükségképpen adódnak – a legcélszerűbb kialakítani olyan konszenzusos megoldást, amelyet mindenki – saját, jól felfogott érdekében – kölcsönösen el tud fogadni. A térség ezirányú pozitív és negatív tapasztalatainak feltérképezése után célszerű – ahogy a bevezetőben is jeleztük – a megfelelő kérdéseket feltenni, hogy ne Sienkiewicz szavai jussanak eszünkbe: Quo vadis, Közép-Kelet-Európa?

E néhány gondolat a közép-kelet-európai térség sajátos nemzetközi jogi megközelítésének létjogosultságát igyekezett felvázolni, a teljesség igénye nélkül. A kérdés szorosan kötődik az alkotmányos identitáshoz, ebből adódóan a szuverenitáshoz, amely – megfelelő együttműködés esetén – nem gátolja, hanem éppen erősíti az érintett államok nemzetközi terepen való együttélését. A jelenkor nemzetközi jogának egyik legfontosabb alapelve,¹⁸⁹⁵ a szuverén egyenlőség elve ugyanis nem feszültséget keltő, robbanásra készülő helyzeteket hoz létre, hanem éppen egy olyan rendszert, amely dialóguson és az ezt megalapozó kölcsönös tiszteleten alapul. A nemzetközi jognak tehát nincs oka félni az alkotmányos identitás doktrínájától – még olyan sajátos földrajzi régiókban is, mint Közép-Kelet-Európa, ez a szemlélet nem erodálja, hanem megerősíti azt. Az alkotmányos identitás tehát – különös tekintettel a közös elemekre – hidat képezhet az államok között. Elindítója lehet a dialógusnak, motorja a közös gondolkodásnak, így mindenképpen helyet érdemel a nemzetközi jogban is.

¹⁸⁹⁴ KOVÁCS Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában, 2009. http://real-d.mtak.hu/280/4/KovacsPeter_5_Mu.pdf

¹⁸⁹⁵ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, 2. cikk 1. pont: A Szervezet valamennyi tag szuverén egyenlőségének elvén alapszik.

